

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

ЕТИКА І СОЦІОЛОГІЯ МОРАЛІ

Методичні рекомендації для студентів,
які навчаються за напрямом підготовки
6.030101 – Соціологія

(заочно-дистанційна форма навчання)

Видавництво НУА

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

ЕТИКА І СОЦІОЛОГІЯ МОРАЛІ

Методичні рекомендації для студентів,
які навчаються за напрямом підготовки
6.030101 – Соціологія

(заочно-дистанційна форма навчання)

Харків
Видавництво НУА
2014

УДК 17:316(072+075.8)
ББК 60.563.01р30-2+87.71р30-2
Е90

*Затверджено на засіданні кафедри соціології
Народної української академії.
Протокол № 16 від 05.05.2014*

Автор-упорядник *Т. В. Зверко*
Рецензенти: д-р соціол. наук *Є. А. Подольська*
канд. філос. наук *Н. Г. Чибісова*

Е90 **Етика** і соціологія моралі : метод. рек. для студ., які навчаються за напрямом підготов. 6.030101 – Соціологія (заоч.-дистанц. форма навчання) / Нар. укр. акад., [каф. соціології ; авт.-упоряд. Т. В. Зверко]. – Х. : Вид-во НУА, 2014. – 44 с.

Методичні рекомендації з вивчення навчальної дисципліни «Етика і соціологія моралі» в кредитно-модульній системі підготовки фахівців містять програму, рекомендації щодо підготовки до занять, завдання для самостійної роботи, тематику індивідуальних завдань та методичні рекомендації щодо їх виконання, перелік навчально-методичної літератури, питання з курсу.

УДК 17:316(072+075.8)
ББК 60.563.01р30-2+87.71р30-2

© Народна українська академія, 2014

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Етика і соціологія моралі» вивчається згідно з навчальним планом підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки 6.030101 Соціологія.

Змістовно курс поділяється на два модулі. Перший модуль включає питання, що пов'язані з предметом навчальної дисципліни, природою, походженням, сутністю, структурою і специфікою моралі. У другому модулі розглядаються основні характеристики, взаємовідносини моралі з такими соціальними інститутами, як економіка, політика, право, релігія, мистецтво, а також функціонування моралі на рівні міжособистісних стосунків у соціальних групах і спільнотах, сутність моральної культури особистості, специфіка моральних вимог до професійної діяльності соціолога.

Виконання різнобічних професійних функцій соціологом вимагає від нього знання місця і ролі моралі в суспільстві, моральних цінностей людства, суспільства, в якому живе, і професійної групи, до якої належить, уміння їх використати при вирішенні громадянських і професійних завдань.

В процесі вивчення навчальної дисципліни «Етика і соціологія моралі» слід *знати*: поняття моралі, ціннісної системи як соціального механізму регулювання міжособистісних стосунків і саморегуляції поведінки людини; сутність, структуру моралі, її соціальні функції; вищі моральні цінності людства і українського суспільства, їх значення в регуляції і саморегуляції діяльності і поведінки людини; гуманістичні імперативи сучасності і шляхи їх впровадження в умовах ринкових відносин; цінність, зміст свободи морального вибору і відповідальності особистості; сутність моральних конфліктів, їх типи і шляхи вирішення; значення культури спілкування, типологію і технологію спілкування, моральні принципи і норми професійного спілкування; зміст моральної культури особистості, специфіку її вияву в професійній діяльності соціолога; правила етикету, зокрема, професійного етикету соціолога;

вміти: розрізнявати моральне, правове і звичаєве в регулюванні діяльності і поведінки людей; виділяти моральну сторону (аспект) в будь-яких сферах життєдіяльності або видах діяльності людини; використовувати моральні вимоги і принципи оцінки стосовно людей і самого себе; визначати форму і зміст моральних відносин суспільства, спільноти, соціальної групи, корпорації тощо; упроваджувати технології морального впливу на малі соціальні групи; виявляти особисту моральну культуру; застосовувати і впроваджувати етикетні норми в професійній діяльності.

Зміст даної навчальної дисципліни, форми та методи роботи з її вивчення спрямовані на формування таких компетенцій:

соціально-особистісні (КСО)

КСО – 01 – організовувати та контролювати власну поведінку для забезпечення гармонійних стосунків з учасниками спільної діяльності;

оцінювати результати власної діяльності стосовно досягнення окремих та загальних цілей діяльності;

КСО – 07 – на основі аналізу результатів власних спостережень, використовуючи етико-естетичну теорію, визначати моральні переконання та смакові вподобання учасників спільної діяльності.

з урахуванням визначених моральних переконань та смакових уподобань знаходити компромісні рішення у процесі спільної діяльності;

враховувати моральні переконання та смакові вподобання у процесі безпечної та ефективної діяльності;

загальнонаукові компетенції (КЗН)

КЗН – 02 – наявність та уміння використовувати в соціальних та професійних практиках етичні знання;

спеціалізовано-професійні (КСП)

КСП – 04 – дотримуватись етики соціолога, поваги до учасників соціологічної діяльності.

Особливістю опрацювання навчального матеріалу студентами заочної форми навчання виступає значна доля самостійної роботи у міжсесійний період. Самостійна робота планується кожним студентом з урахуванням рекомендацій викладача і спрямована на закріплення і поглиблення знань, отриманих на лекційних та семінарських заняттях, вдосконалення навичок роботи з літературою, підготовку до занять, виконання різних видів завдань. Для перевірки ступеня та якості засвоєння навчального матеріалу проводиться поточний контроль знань за результатами письмових робіт, тестування. У ході вивчення даної навчальної дисципліни студенти повинні виконати за кожною темою самостійні завдання та підготувати індивідуальне завдання і презентувати його.

КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Максимальна кількість балів, яку може отримати студент
за результатами контролю знань

№ з/п	Вид роботи	Максим. к-сть балів за вид роботи	К-сть видів роботи	Заг. к-сть балів
Основні види діяльності				
1	Робота на семінарському занятті	5	2	10
2	Самостійна робота на занятті	4	3	12
3	Модульний контроль	5	2	10
4	Виконання завдання самостійної роботи	5	8	40
5	Виконання індивідуального завдання	12	1	12
Всього:				100

Підсумковий контроль успішності з даної навчальної дисципліни здійснюється у формі заліку. Студент отримує залік, якщо набрано з усіх видів роботи від 50 і більше балів за умови відпрацювання всіх модулів навчальної дисципліни.

Студенту ставиться залік, якщо він засвоїв основні поняття курсу, вмів аналізувати ключові проблеми із застосуванням системи соціологічних понять, демонструє знання матеріалу курсу, сформованість основних умінь і навичок, вмів зв'язувати матеріал курсу з матеріалом інших соціологічних дисциплін, розуміє специфіку соціологічного підходу до аналізу актуальних проблем сучасного суспільства й реалізує це при відповіді на ключові питання курсу.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

При оцінюванні знань з дисципліни використовуються дві шкали: національна (зараховано / не зараховано) та європейська (A, B, C, D, E, FX, F).

Сума балів за всі види навч. діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
85–100	A	зараховано матеріал засвоєний на високому рівні
75–84	B	зараховано матеріал засвоєний на рівні вище середнього
65–74	C	зараховано в цілому матеріал курсу засвоєний за винятком окремих теоретичних положень
57–64	D	зараховано матеріал курсу засвоєний нижче середнього
50–56	E	зараховано рівень засвоєння матеріалу задовольняє мінімальним вимогам
25–49	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0–24	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Тема	Кількість годин				
	В тому числі				
	Всього	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
Модуль 1. Теорія і філософія моралі					
1. Етика як філософська наука про мораль	3	1	-	2	
2. Історія етичної думки	5	1	-	4	
3. Сутність, структура та функції моралі	3		1	2	
4. Моральна свідомість. Моральний вибір і відповідальність особистості	5		1	4	
Модуль 2. Соціологія моралі					
5. Соціологія моралі як галузь соціологічного знання	3	1	-	2	
6. Етичні імперативи в природному та соціокультурному просторах. Сучасний стан емпіричних досліджень моральних явищ	5	1	-	4	
7. Моральна культура особистості та її формування	8		2	6	
8. Професійна мораль як соціальний феномен. Моральні проблеми професійної діяльності соціолога	10	2	-	8	
Виконання індивідуального завдання	30				30
Всього	72	6	4	32	30

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теорія і філософія моралі

Тема 1. Етика як філософська наука про мораль. Етимологія та історична еволюція понять «етика», «мораль», «моральність». Предметна область та структура етичного знання. Функції етики. Основні категорії та поняття етики.

Взаємозв'язок етики з іншими науками, що вивчають мораль: історія, етнографія, соціологія, психологія, правознавство та ін.

Тема 2. Історія етичної думки. Витоки формування етики. Етичні погляди Давнього Китаю та Індії. Основні етичні школи античності. Моральна концепція християнства. Середньовічні етичні вчення Августина Блаженного та Фоми Аквінського. Гуманістичний пафос етики Відродження. Становлення й особливості протестантської етики. Етичні теорії Нового часу. Етичні концепції ХХ ст.

Тема 3. Сутність, структура та функції моралі. Соціальна природа і сутність моралі як засобу духовно-практичного засвоєння реальності. Основні підходи до визначення природи та сутності моралі: натуралістичний, філософсько-гуманістичний, соціологічний.

Характеристика специфічних властивостей та особливостей моралі: неінституціональність, нормативність, імперативність, оцінювальний характер та ін.

Функції моралі: гуманістична, регулятивна, пізнавальна, виховна тощо. Різні підходи до виділення функцій моралі.

Структура моралі як єдність моральної практики й моральної свідомості.

Тема 4. Моральна свідомість. Моральний вибір і відповідальність особистості. Моральна свідомість. Теоретичний, раціональний та психологічний, емоційно-почуттєвий рівень моральної свідомості. Суспільна та індивідуальна моральна свідомість. Моральна свідомість та моральна самосвідомість.

Моральні норми і принципи, моральний ідеал і оцінка як складові моральної свідомості.

Основні поняття моральної свідомості (добро, зло, справедливість, сенс життя, щастя, обов'язок і відповідальність). Поняття моральної самосвідомості: совість, честь і гідність людини. Поняття моральної свободи та моральної необхідності. Системи цінностей, ціннісні орієнтації та моральний вибір особистості. Сутність морального вибору, його суб'єкт та об'єкт.

Моральний конфлікт як особлива форма морального вибору. Типи моральних конфліктів, оптимальні способи їх розв'язання. Свобода вибору і моральна відповідальність особистості.

Змістовий модуль 2. Соціологія моралі

Тема 5. Соціологія моралі як галузь соціологічного знання. Становлення соціології моралі як області наукового знання. Внесок Е. Дюркгейма у розвиток соціології моралі як науки. Соціологія моралі як емпірична основа етики і засіб поєднання етичної теорії з процесами удосконалення моральної практики. Місце і роль моралі у системі соціальної регуляції поведінки і діяльності людей.

Особливості функціонування моралі як підсистеми соціокультурної системи. Соціальні аспекти взаємодії моралі з іншими видами соціальної регуляції поведінки людей.

Особливості функціонування моралі у соціальних групах і спільнотах (сім'я, колектив, наукова спільнота, неформальні об'єднання тощо). Етичні проблеми соціалізації. Особливості функціонування моралі на індивідуальному рівні. Ступінь відповідності реальної поведінки особистості моральним нормам, вимогам, принципам, прийнятим у суспільстві.

Основні методологічні принципи соціологічного аналізу моральних процесів.

Тема 6. Етичні імперативи в природному та соціокультурному просторах. Сучасний стан емпіричних досліджень моральних явищ. Соціологічний аналіз сучасних соціальних процесів: моральний аспект. Широкомасштабні наслідки дій людини у природі, егоїзм і суперечки, хвороби й голод, їх згубний вплив на світ і людство та моральний сенс їх подолання.

Проблеми війни та миру крізь призму моралі. Гуманістичний сенс принципу ненасилля. Етичний сенс екологічних проблем. Екологічна етика та її завдання. Спільна боротьба з наслідками стихійних лих, епідемій, турбота про здоров'я й виживання всього людства і кожної людини зокрема – моральний імператив сучасності.

Моральні основи взаємодії культур. Гуманістична цінність планетарного мислення.

Тема 7. Моральна культура особистості та її формування. Сутність та зміст моральної культури особистості. Єдність культури етичного мислення, культури моральних почуттів та культури поведінки у моральній культурі особистості. Показники та типологія моральної культури особистості.

Система морального виховання, її мета, зміст та завдання в сучасних умовах. Роль морального самовдосконалення у становленні та розвитку моральної культури особистості.

Спілкування як одна з форм людської взаємодії, комунікативна діяльність. Мета та сенс спілкування. Значення спілкування в розвитку та самоствердженні особистості. Моральні норми та принципи спілкування. Протиріччя, що виникають у спілкуванні, і шляхи їх розв'язання.

Формування моральної культури спілкування: розвиток комунікативних здібностей, оволодіння навичками та вміннями, що гармонізують спілкування, культивування моральних почуттів, вивчення та застосування етикетних правил спілкування.

Тема 8. Професійна мораль як соціальний феномен. Моральні проблеми професійної діяльності соціолога. Поняття професійної моралі і професійної етики. Види професійної етики. Гуманізація професійної діяльності як центральне завдання професійної етики.

Моральні вимоги до професійної діяльності соціолога. Етика соціологічного дослідження. Соціолог і респонденти. Моральні принципи взаємовідносин із засобами масової інформації, замовниками.

Моральні основи спільної наукової діяльності в соціологічному товаристві: етика наукових дискусій, публікацій, проблеми співавторства.

Відповідальність соціолога за порушення моральних вимог соціологічного товариства.

Етичний кодекс Соціологічної асоціації України як гуманістичний імператив в організації та здійсненні професійних послуг соціологами.

ПИТАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1. Теорія і філософія моралі

1. Етимологія та історична еволюція понять «етика», «мораль», «моральність».
2. Структура етичного знання.
3. Основні категорії та поняття етики.
4. Взаємозв'язок етики з іншими науками, що вивчають мораль
5. Основні етапи та напрямки розвитку етичної думки.
6. Релігійні, натуралістичні та соціально-історичні школи про природу моралі.
7. Напрями розвитку етичної думки в Китаї.
8. Буддійські етико-філософські погляди.
9. Ідеали морального життя періоду античності.
10. Етичні вчення Августина Блаженного та Фоми Аквінського.
11. Формування європейської етичної думки в XVII–XIX ст.
12. Українська етична думка.
13. Етичні здобутки доби Нового часу.
14. Етичні концепції XX ст.
15. Основні історичні типи моралі.
16. Соціальна природа і сутність моралі.
17. Головні соціальні функції моралі.
18. Ціннісно-орієнтуюча функція як складова нормативної етики.
19. Структура моралі.
20. Моральна свідомість та її структура.
21. Основні поняття моральної свідомості.
22. Поняття моральної самосвідомості.
23. Специфіка моралі.
24. Моральні норми і принципи, моральний ідеал і оцінка як складові моральної свідомості.
25. Системи цінностей, ціннісні орієнтації та моральний вибір особистості.
26. Сутність морального вибору, його суб'єкти та об'єкти.
27. Діалектика об'єктивних можливостей та суб'єктивних спроможностей особистості у моральному виборі.
28. Моральний конфлікт: сутність, типи, оптимальні шляхи вирішення.
29. Соціальний і моральний конфлікти: загальне й особливе.
30. Свобода вибору і моральна відповідальність особистості.

Модуль 2. Соціологія моралі

31. Соціологія моралі як галузь соціологічного знання .
32. Внесок Е. Дюркгейма у розвиток соціології моралі як науки.
33. Становлення та шляхи розвитку соціології моралі у західноєвропейській, американській та вітчизняній соціологічній думці.
34. Місце і роль моралі у системі соціальної регуляції поведінки і діяльності людей.
35. Сутність, структура та предмет аналізу соціології моралі.
36. Основні методологічні принципи соціологічного аналізу моральних процесів.
37. Співвідношення моралі й звичаю, моралі й права як регуляторів соціальної поведінки.
38. Загальне та специфічне в етиці, прикладній етиці та соціології моралі.
39. Особливості функціонування моралі на індивідуальному рівні
40. Особливості функціонування моралі у соціальних групах і спільнотах (сім'я, колектив, наукова спільнота, неформальні об'єднання та ін.).
41. Мораль і право як види суспільних відносин та соціальні регулятори поведінки людини.
42. Мораль і політика. Політична доцільність та моральна справедливість.
43. Мораль і релігія.
44. Мораль і економіка. Моральні цінності та економічні інтереси.
45. Поняття моральної свободи та моральної необхідності.
46. Моральний аспект глобальних проблем сучасності.
47. Гуманістичний сенс принципу ненасилля.
48. Екологічна етика та її завдання.
49. Моральні основи взаємодії культур.
50. Конкретно-соціологічне дослідження моральних явищ
51. Сутність та зміст моральної культури особистості.
52. Показники та типологія моральної культури особистості.
53. Мета, зміст та завдання морального виховання людини.
54. Роль морального самовдосконалення у соціалізації та розвитку моральної культури особистості.
55. Моральна культура спілкування.
56. Принципи, форми прояву моральної культури спілкування.
57. Етикет як естетика поведінки: поняття, види, принципи.
58. Значення моральної культури спілкування у професійній діяльності соціолога.
59. Товариство, дружба, любов як моральні цінності, форми міжособистісної взаємодії, особливі види спілкування.
60. Поняття професійної моралі і професійної етики.
61. Етика соціологічного дослідження, стосунків соціолога із засобами масової інформації, замовниками, колегами, респондентами.
62. Морально-професійний кодекс соціолога та відповідальність за дотримання його вимог.

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1. Теорія і філософія моралі

Теми 1, 2. Етика як філософська наука про мораль.

Історія етичної думки

1. Предметна область та структура етичного знання.
2. Функції етики.
3. Взаємозв'язок етики з іншими науками, що вивчають мораль.
4. Етичні ідеї Стародавнього світу (етична думка Давнього Китаю, Індії, етичні школи античності).
5. Етичні вчення Середньовіччя та Відродження (моральна концепція християнства, гуманістична орієнтація етики Відродження).
6. Етичні здобутки доби Нового часу.
7. Етичні концепції ХХ ст.

Теми рефератів та повідомлень

1. Місце моралі в структурі суспільної свідомості.
2. Моральність – предмет вивчення етики.
3. Ціннісно-орієнтуюча функція як складова нормативної етики.
3. Напрями розвитку етичної думки в Китаї.
4. Буддійські етико-філософські погляди.
5. Ідеали морального життя періоду античності.
6. Етичні вчення Августина Блаженного та Фоми Аквінського.
7. Формування європейської етичної думки в XVII–XIX ст.
8. Українська етична думка.
9. Проблеми моралі у західноєвропейській, американській та вітчизняній етичній думці ХХ ст.

Рекомендації для підготовки до заняття

При вивченні теми 1 слід звернути увагу на розкриття специфіки й основного змісту етики та моралі, основних термінів та понять («етика», «мораль», «моральність» тощо), які полягають в наступному. Етимологія термінів «етика», «мораль» сягає глибокої давнини. Слово «етика» виникло з давньогрецького «ethos» (спочатку – спільне житло, потім – звичай, характер, стиль мислення). У IV ст. до н.е. науку про етичні чесноти Арістотель назвав «ethice» (етика). Давньоримський філософ Цицерон від латинського «mos» (звичай, порядок, характер) утворив слово «moralis» (моральний), від якого пізніше з'явився термін «moralitas» – «мораль» як наука про людські характери. Поняття «мораль» і «моральність» часто ототожнюються. У сучасній літературі за ними закріплюється розуміння моралі як форми суспільної свідомості, сукупності усвідомлюваних людиною принципів, норм, приписів, правил поведінки, а моральності – як втілення цих принципів, правил і норм у реальній поведінці людини та її стосунках із іншими людьми.

Етика як філософська наука про мораль осмислює, узагальнює, систематизує історичний розвиток моралі, історію становлення й розвитку етичних теорій, концепцій, які обґрунтували природу, сутність, специфіку, функції моралі, закономірності її розвитку та функціонування, взаємозв'язок з іншими формами матеріального та духовного життя людей.

Етика як моральна філософія – це теоретичне знання, що відбиває моральну свідомість у всій її складності та суперечливості й конкретно-історичну моральну практику в її розмаїтті та колізіях.

Особливої уваги потребує розгляд предмета, структури та функцій етики. Структура етичного знання включає шість змістовних блоків: емпірична (або описова) етика; загальна теорія моралі (або філософські проблеми етики); нормативна етика; теорія морального виховання; професійна етика; історія етичної думки.

Зміст предмета етики відображений в історії етичної думки, залежить від філософської світоглядної системи, на якій базується етичне знання, від соціокультурного фону конкретно-історичного етапу розвитку суспільства, рівня розробки самого етичного знання.

Аналізуючи етику як науку, слід визначити головні її функції: описову, ціннісно-орієнтаційну та функцію вироблення етичних знань, які реалізуються в єдності, а їх розмежування має умовний характер.

Для виявлення специфіки етики, змісту її предмета доцільно також зіставити її з іншими галузями наукового знання. Мораль як елемент суспільного буття і свідомості, а також моральне виховання як соціальна потреба і завдання є об'єктом дослідження не лише етики, а й інших наук. Філософія, загальна соціологічна теорія, соціологія моралі, соціологія особистості, психологія, педагогіка, історія, етнографія, правознавство та інші науки знаходять свої аспекти вивчення моралі.

При аналізі взаємозв'язків моралі з економікою, політикою, правом, релігією, мистецтвом, у визначенні соціальних функцій моралі, в осмисленні моральних проблем сучасності етика взаємодіє як із філософією, так й із соціологією. Соціологічне пояснення моралі визначає її як функцію соціальних відносин та їх регулятор. Соціологія вивчає особливості функціонування моралі в соціальних спільнотах, соціальних групах і конкретних сферах життєдіяльності, механізми моральної соціалізації індивідів та соціально-групові аномалії морального життя.

Визначаючи значення моралі в умовах трансформації українського суспільства, слід наголосити на тому, що в усіх сферах життєдіяльності суспільства і людини зростає роль морального чинника. Актуальним стає обґрунтування й розуміння моралі як загальнолюдського явища, а також обґрунтування моральних цінностей, ідеалів, моделей поведінки, міжособистісних стосунків, нормативної етики, відповідної ринковому суспільству, подолання апологетико-прикрашального характеру аналізу моральної практики, проблем формування моральної культури суспільства й особистості.

Для вивчення теми 2 слід активізувати знання з курсів історії соціологічних теорій і вчень, філософії. При розгляданні головних етапів історичного розвитку етичної думки з'ясовується, що впродовж кількох тисячоліть людство розробляло етичну проблематику у площині філософської науки, розуміючи важливість створення і поширення моральних настанов, принципів, законів.

Умови прогресу філософського мислення, а в його рамках і перші прояви етичного знання склалися неоднаково. Різні регіони Стародавнього світу сформували різні релігійно-філософські системи, серед яких особливої уваги заслуговують даосизм, конфуціанство (Давній Китай), джайнізм, буддизм (Давня Індія), іудаїзм (Давня Іудея), філософські погляди на мораль Давньої Греції, Давнього Риму. Від натурфілософського космологічного бачення Всесвіту і людства давні мислителі (софісти, Емпедокл, Протагор, Сократ та ін.) започаткували новий підхід, розглядаючи людину як діючу активну частку світу. Вони шукали відповідь на моральні питання у конкретних виявах людської поведінки, намагалися вийти на глибинні проблеми моральної теорії (природа моралі, її походження, специфіка і чинники морального виховання тощо). Також треба зазначити, що майже всі давні філософські течії розглядали моральність людських стосунків лише в аспекті їх застосування у релігійно-юридичній системі тогочасного суспільства.

Середньовічна етика (V–XV ст.) пропагувала догмат віри в Бога і добродетельності, притаманний християнству (віра, надія, любов до Бога). Християнська етика мала і позитивний момент, виражений у посиленні особистісного начала в моральному вченні.

Відродження розвинуло антропологічні надбання античної етичної думки. В полі зору вчених-моралістів (Ф. Петрарки, Мірандоли, Н. Макіавеллі) була людина в її прагненні змінити світ за своїми задумами.

Етична думка доби Нового часу зазнала впливу нового релігійного напрямку – протестантизму, який викликав до життя етичну концепцію активного служіння Богові. Релігійні зміни спричинили появу таких форм вольнодумства, як атеїзм, деїзм, скептицизм (М. Монтень, П. Бейль), пантеїзм тощо.

У XVII–XVIII ст. в етико-філософській думці з'явилася теорія розумного егоїзму (Спіноза, Гельвецій, Гольбах та ін.). Результатом розвитку філософської думки щодо етичної проблематики стала розробка вчення про автономну мораль (І. Кант), яка не потребує існування вищої субстанції для її продуціювання та інструменту її розповсюдження – релігії. Етичні здобутки доби Просвітництва у XIX ст. розвинули ідеї А. Фейєрбаха та М. Г. Чернишевського, які стверджували, що людині не вигідно заподіювати зло іншим, тому що у відповідь зло заподіють їй самій.

Особливу увагу слід приділити питанню розвитку етичної думки на Україні. Виділяють три головні етапи: 1 – XI–XV ст.: концепція «держава – Бог – людина»; 2 – XVI–XVIII ст.: підйом філософської думки (І. Копинський,

П. Могила, І. Гізель, М. Смотрицький, Й. Борецький; окремо виділялися постаті Ф. Прокоповича, Г. Кониського, Г. Сковороди, які розробляли проблематику добра і справедливості як головних категорій, що впливають на діяльність суспільства); 3 – XIX–XX ст.: постановка й розробка концепції «людина – нація».

У Росії розвиток етичної думки активізується з середини XIX ст. і пов'язаний з ідеями релігійно-філософської етики щодо морально-суверенної особистості (В. Соловйов, С. Булгаков, М. Бердяєв, П. Сорокін та ін.). Відмінність російської етичної думки в тому, що основи моралі й моральності вбачались у божественному Абсолюті, а колективність трактувалася як релігійно-духовна загальнолюдська соборність.

Характеризуючи етичну думку XX ст., треба відзначити, що у межах різних філософських шкіл виникають самостійні концепції моральності: екзистенціалізму (К. Ясперс, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю), прагматизму (Дж. Дьюї, Ч. Пірс, У. Джеймс та ін.), суб'єктивно-ідеалістичної теорії моралі (Б. Рассел, Р. Карнап та ін.), неотомізму та неопротестантизму, гуманістична етика Е. Фромма. Слід зауважити, що європейська етика кінця минулого століття характеризується переходом до прикладної етики та переосмисленням предмета етики в контексті постмодерністської філософії.

Важливе значення для етики має постмодерністська філософія, згідно з якою мораль визначається самим індивідом: немає моралі, яка відділена від індивіда й піднесена над ним.

На межі XX–XXI ст. суспільство входить у фазу «*пізньої сучасності*» (Е. Гідденс, С. Леш і У. Бек): вимога довіри до технічних і організаційних систем високого рівня складності; нові розміри й форми ризику.

Акцентуючи увагу на розвитку моралі, необхідно визначити основні тенденції цього процесу в сучасній цивілізації. Розвиток суспільства передбачає зміни в моральній сфері людського життя, серед яких найголовніше – усвідомлення моралі як окремого, самостійного виду діяльності, вплив етики на моральну свідомість, загальнолюдський характер норм моралі, гуманізація моралі.

Завдання для самостійної роботи

1. Написати невеличке есе «Мораль – базисна основа всіх форм духовного життя». Виконання цієї роботи передбачає викладення особистих думок, ідей. Для більш повного ознайомлення з жанром есе рекомендується звернутися до посібника: Нетрадиційні методи викладання соціології / під заг. ред. Ковальової І. Д. – Х. : Роми, 1995. – 244 с.

2. Описати розвиток етичної думки за основними етапами у вигляді таблиці, зазначивши історичний період, напрямок, представників напрямку, його сутність.

Питання для самоконтролю

1. Визначити походження термінів «етика», «мораль», «моральність».
2. Яку предметну сферу моралі вивчає етика?
3. В чому полягає зміст структурних елементів етичного знання?
4. Які функції виконує етика? Охарактеризуйте їх.
5. З якими науками, що вивчають мораль, взаємодіє етика?
6. Які ідеї складають основу етики давніх філософів?
7. У чому полягає моральна концепція християнства?
8. Чим близька Вам етика гуманізму епохи Відродження?
9. Назвати етичні теорії Нового часу. Який вплив мала теорія морального обов'язку І. Канта на формування соціологічної думки з проблем моралі?
10. В яких напрямках відбувався розвиток етико-філософської думки в Україні?
11. На яких принципах базуються концепції моральності ХХ ст.?

Основна література

1. Этика : учеб. пособие / ред. В. А. Лозовой. – Х. : Право, 2008. – С. 3–46.
2. Етика. Естетика : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2007. – 151 с.

Додаткова література

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М. : Прогресс–Политика, 1993. – 608 с.
2. Горський В. Історія української філософії / В. Горський. – К., 1996. – 286 с.
3. Гусейнов А. А. Этика : учеб. / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. – М. : Гардарики, 2003. – С. 9–28.
4. Иванов В. Г. История этики древнего мира / В. Г. Иванов. – СПб., 1997. – 256 с.
5. Павлова Т. С. Историко-філософські роздуми Гегеля про мораль / Павлова Т. С. // Грані. – 2009. – № 6. – С. 89-92.
6. Подольская Е. А. Этика: кредитно-модульный курс / Подольская Е. А. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – С.25–60.
7. Сорокин П. А. Социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали / Сорокин П. А. // Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С. 32–156.
8. Хеллер А. Два столпа современной этики / А. Хеллер // Вопр. философии. – 2004. – № 3. – С. 28–36.
9. Этика: энциклопедический словарь / под ред. Р. Г. Апресяна. – М. : Гардарики, 2001. – 671 с.

Тема 3. Сутність, структура та функції моралі

1. Соціальна сутність моралі.
2. Основні підходи до визначення природи та сутності моралі: натуралістичний, філософсько-гуманістичний, соціологічний.

3. Специфіка моралі: основні властивості і риси.
4. Головні соціальні функції моралі.
5. Моральна свідомість і моральна практика – головні складові моралі.

Теми рефератів та повідомлень

1. Мораль як виключно людський спосіб існування.
2. Співвідношення зовнішнього і внутрішнього у моральній регуляції.
3. Загальнолюдське і національне у моралі.
4. Історичні типи моралі.
5. Світоглядна функція моралі: формування поглядів особистості, спільноти, суспільства на зміст та характер моральних відносин.

Рекомендації для підготовки до заняття

Вивчення даної теми слід розпочати із з'ясування природи моралі. Природа та розвиток моралі розглядаються з огляду на підходи щодо виникнення людини: релігійні концепції, в яких мораль обґрунтовується як така, що дана самим Богом, і має універсальний, загальнолюдський характер; натуралістична етика, яка сутність моралі вбачає в інстинктах самозбереження та продовження роду (Ч. Дарвін, Г. Спенсер, З. Фрейд, К. Юнг та ін.); соціально-історичні концепції, згідно з якими мораль є наслідком матеріально-економічних відносин суспільства (К. Маркс, Е. Дюркгейм, М. Вебер та ін.).

Походження моралі – тривалий історичний процес, підготовлений природними і соціальними чинниками. Джерелом моралі стала об'єктивна суспільна потреба у колективному житті, його організації, у відтворенні людського способу існування. Мораль є соціальним феноменом, продуктом соціального буття і розвитку, детермінованим соціальними умовами.

З'ясовуючи питання виникнення моралі, необхідно визначити загальні, принципові тенденції, які протягом довгої історії людства сприяли цьому процесу. Узагальнююче визначення передумов виникнення моралі включає: формування у стародавньої людини абстрактного мислення, здатності утворювати загальні поняття, визначати зв'язки й закономірності, формулювати принципи; вироблення на початку людської історії соціального способу передачі інформації, соціальної спадковості; здатність людини діяти без розрахунку на негайний очевидний результат. Людський розвиток, людська мораль починаються з того моменту історії, коли суспільство набуває можливості підтримувати існування слабких, – це початок відокремлення ідеології від практичної діяльності, зближення зв'язку поколінь, накопичення соціального досвіду, соціальної спадковості.

Далі слід перейти до розгляду соціальної сутності моралі. З розвитком матеріально-економічних відносин, ускладненням суспільного життя, зростанням духовних підвалин у житті людини формується моральна система суспільства. Вона виникає і розвивається у людській спільноті як спосіб регулювання міжлюдських стосунків, виражає інтереси суспільства, соціальних

груп. Сутність моралі пов'язана із суспільною практикою, діяльністю, поведінкою людей, соціальних суб'єктів. Мораль включена у різні види діяльності й реалізується в них. Виходячи із соціальної сутності людини, мораль – це спосіб присвоєння людиною соціальності у діяльності й існуванні, різновид практично-духовного освоєння дійсності, оціночно-імперативний спосіб освоєння світу, форма людської індивідуальності.

Сутність, призначення і місце моралі у суспільстві визначаються її соціальними функціями, головними серед яких є такі: соціалізація індивідів (гуманізуюча функція) – олюднення індивідів через моральну практику; регулятивна – погодження поведінки індивідів й інших соціальних суб'єктів; світоглядна (або ціннісно-орієнтаційна) – формування поглядів особистості, спільноти, суспільства на зміст та характер моральних відносин; оцінювальна – оцінка соціальних явищ і процесів за моральними критеріями; пізнавальна – осмислення сенсу явищ за допомогою критерію людиномірності; виховна – цілеспрямоване виховання людини на загальнолюдських та конкретно-історичних моральних цінностях; гармонізація людських і суспільних відносин.

За допомогою своїх функцій мораль здійснює об'єднання, гармонізацію суспільних, групових та індивідуальних інтересів. За цих умов мораль стає духовним засобом осмислення і вираження загального інтересу колективу, спільноти, суспільства, способом здійснення волі суспільної цілісності, до якої належить людина. Вона підводить під загальний знаменник суспільного інтересу сімейні, групові, професійні, етнічні інтереси.

Структуру моралі складають дві відносно самостійні, але тісно переплетені сфери – моральна практика і моральна свідомість. Моральна практика – це моральна діяльність особистостей і моральні відносини.

Ідеальну сторону моралі становить моральна свідомість – своєрідний сплав почуттів, уявлень, переконань, норм, принципів, ідеалів, оціночних суджень.

Характеризуючи специфічні властивості та особливості моралі, слід відзначити, що вона відрізняється від інших форм духовного життя (науки, релігії, мистецтва, філософії) такими властивостями, як нормативність, імперативність, оцінювальність.

У процесі засвоєння основних властивостей і рис моралі бажано дійти до висновку, що мораль – це специфічний спосіб практично-духовного, нормативного, імперативно-ціннісного освоєння дійсності, особлива форма регулювання стосунків між соціальними суб'єктами і поведінки людини.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти розгорнутий план відповіді на питання «Натуралістичний, філософсько-гуманістичний, соціологічний підходи до визначення природи моралі».
2. Опрацювати і викласти основні положення статті з проблем морального виховання [1].

Питання для самоконтролю

1. В яких концепціях розглядається природа моралі?
2. Розкрити сутнісні риси моралі.
3. Довести, що мораль має загальнолюдський і конкретно-історичний зміст.
4. Які сфери виділяються в структурі моралі?
5. Охарактеризувати соціальні функції моралі.
6. У чому вбачається гуманістична роль моралі?
7. Що є специфічним для моралі на відміну від інших форм духовного життя?

Основна література

1. Этика : учеб. пособие / ред. В. А. Лозовой. – Х. : Право, 2008. – С. 64–96.
2. Етика. Естетика : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 21–51.

Додаткова література

1. Акимова Л. Актуальные концептуальные модели в социологии морали [Электронный ресурс] / Акимова Л. – Режим доступа : <http://rl-online.ru/authors.html>.
2. Громов В. Е. К вопросу о духовном содержании нравственности / Громов В. Е. // Грані. – 2010. – № 5. – С. 48–51.
2. Подольская Е. А. Этика: кредитно-модульный курс / Подольская Е. А. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – С. 65.
3. Фотиева И. В. Проблемы онтологического статуса морали / И. В. Фотиева // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7: Философия. – 2003. – № 3. – С. 101–109.
4. Шрейдер Ю. А. Этика / Ю. А. Шрейдер. – М. : Текст, 1998. – С. 184–210.

Тема 4. Моральна свідомість. Моральний вибір і відповідальність особистості

1. Структура моральної свідомості.
2. Моральні норми і принципи, моральний ідеал і оцінка як складові моральної свідомості.
3. Основні поняття моральної свідомості (добро, зло, справедливість, сенс життя, щастя, обов'язок і відповідальність).
4. Системи цінностей, ціннісні орієнтації та моральний вибір особистості.
5. Моральний конфлікт як особлива форма морального вибору.
6. Свобода вибору і моральна відповідальність особистості.

Теми рефератів та повідомлень

1. Найвищі моральні цінності людини.
2. Типологія сенсожиттєвих орієнтацій сучасної людини.
3. У чому полягає справжнє щастя людини?
4. Діалектика добра і зла.
5. Совість, обов'язок, відповідальність, честь і гідність як засади морального вибору.
6. Моральний конфлікт як загострений моральний вибір.

Рекомендації для підготовки до заняття

Пристаюючи до вивчення даної теми, слід пригадати, що структуру моралі складають моральна практика (моральна діяльність особистостей і моральні відносини) і моральна свідомість (почуття, уявлення, переконання, норми, принципи, ідеали, оціночні судження). У моральній практиці реалізуються моральні почуття, уявлення, вона формує процес життєдіяльності суспільства й особистості. Моральна практика закріплюється у суспільних нормах, звичаях, традиціях. Вона складає ціннісний каркас суспільних відносин у кожній сфері життєдіяльності.

Далі необхідно зацентувати увагу на рівнях моральної свідомості. Моральна свідомість функціонує на раціонально-теоретичному та емоційно-почуттєвому рівнях. Раціонально-теоретичний рівень моральної свідомості виражається у системі моральних знань про норми, принципи, ідеали, оціночні судження, поняття, у яких теоретично обґрунтовується моральність та її елементи. Залежно від носія моральна свідомість поділяється на індивідуальну і суспільну. Головними компонентами індивідуальної моральної свідомості є моральні почуття обов'язку, совісті, гідності, справедливості тощо, що у сукупності складають емоційно-почуттєвий рівень. Суспільна моральна свідомість, носієм якої є суспільство, акумулює не тільки моральну практику сучасників, а значною мірою використовує досвід минулих поколінь.

Аналіз моральної свідомості передбачає визначення чинників морального знання. Моральна норма – найпростіша форма суперечливої єдності сущого (реального) і належного (ідеального) у моралі, одиничний припис, який спонукає людину до здійснення вчинку або забороняє його («не вбий», «поважай батька і матір» тощо). Моральний принцип виступає світоглядним конструктом, виражає моральні вимоги до людини, що спрямовують її діяльність у певній сфері життя, визначають головну лінію її поведінки, життєвої орієнтації (гуманізм, патріотизм і космополітизм, альтруїзм і егоїзм, колективізм і індивідуалізм тощо). Важливе місце у структурі теоретичного рівня моральної свідомості посідає моральна оцінка – установа відповідності або невідповідності між явищами суспільного, індивідуального життя і вимогами моралі, що виражається у схваленні чи засудженні поведінки особистості, дій соціальних суб'єктів (використовуються уявлення про добро і зло, справедливість, чесність тощо). Поняття морального ідеалу означає гіпотетичний образ (еталон) морально досконалої людини, явища, суспільства.

При підготовці до заняття обов'язково слід з'ясувати основні поняття моральної свідомості (добро, зло, справедливість, сенс життя, щастя, обов'язок і відповідальність) та моральної самосвідомості (совість, честь і гідність людини).

Дуже важливим є звернення до аналізу одного з елементів моральної свідомості – ціннісної орієнтації. Розглядаючи цінності та ціннісні орієнтації, слід, перш за все, з'ясувати їх значення. Одна з найпоширеніших дефініцій цінності визначає її як значущість певних реалій дійсності з точки зору потреб людини і суспільства. Але цінності не тільки і не стільки задовольняють

потреби людини, а й значною мірою духовно відтворюють її. З вивченого матеріалу необхідно пригадати, що виділяються два типи цінностей: ті, які задовольняють насущні потреби людини, та ті, які творять та відроджують особистість у новій якості (культурні, або сенсожиттєві, або самоцінності). Можна класифікувати цінності на вітальні й соціальні, де людина та людство визначаються як вищі цінності буття, матеріальні та духовні.

Діяльність, лінія поведінки людини складається з окремих вчинків. Моральна складова вчинку може бути зрозумілою при аналізі його структури: потреба – інтерес – ціннісна орієнтація – ідеал – мета – мотив – вибір засобів досягнення мети – реалізація мотиву – результат – оцінка результату – наслідки – оцінка наслідків. Моральний вчинок і моральна поведінка передбачають готовність відстоювати моральні цінності тоді, коли вони підлягають сумніву. На основі цього можна зробити висновок про важливість ціннісних орієнтацій особистості. Та слід розрізнити орієнтацію особистості на цінність (певне ставлення людини до зовнішніх настанов, норм, звичаїв) і ціннісні орієнтації особистості (внутрішній компонент свідомості та самосвідомості людини).

Важливою умовою моральної діяльності індивіда є його свобода, можливість морального самовизначення. Моральну свободу можна показати як діалектичну єдність моральної необхідності та суб'єктивної добровільності поведінки, як здатність людини тримати владу над своїми вчинками. Діяльність можна кваліфікувати як моральну тоді, коли вона базується на вільному виборі в колі протистояння добра і зла. Моральний вибір характеризується наявністю об'єктивних умов, що орієнтують на різні варіанти поведінки; можливістю оцінки цих варіантів з позиції добра і зла; моральною необхідністю (обумовленістю поведінки людини діючими в суспільстві моральними нормами і цінностями). Моральний вибір – це усвідомлене віддання переваги людиною тому чи іншому варіанту поведінки відповідно до особистих або суспільних моральних настанов. В одних випадках обґрунтування вибору та сам вибір не викликають жодних труднощів, в інших – пов'язані з гострими суперечностями між загальнолюдськими, груповими та індивідуальними цінностями. Ситуацію другого роду визначають як моральний конфлікт.

Моральний конфлікт передбачає ситуацію вибору між рівними для даної людини, але взаємовиключними моральними цінностями. Особливість морального конфлікту полягає в тому, що в ситуації, яка складається, вибір будь-якого вчинку як слідування тій чи іншій нормі моралі призводить до порушення іншої норми. Існують два види моральних конфліктів: зовнішні (гострі моральні суперечності між людьми) та внутрішні (боротьба цінностей, норм, мотивів, які особистість визнає правильними). Оптимальний вихід із конфліктної ситуації передбачає не тільки готовність особи пожертвувати власними інтересами, а й зусилля суспільства, спрямовані на задоволення інтересів особи.

Оскільки моральний вибір виражає реальний зв'язок особистості з іншими людьми, а отриманий результат набуває певного значення для інших

людей, це завжди накладає відповідальність на особистість – здатність передбачити наслідки кожного свого вчинку і прагнення запобігти можливому негативному ходу подій. Ця відповідальність умовно може бути поділена на внутрішню (спроможність особистості усвідомлювати наслідки своїх вчинків, діяти відповідно до цих усвідомлень, керуючись нормами моралі) та зовнішню (санкції суспільства на дії особистості). Відповідальна поведінка супроводжується почуттям відповідальності, яке може виступати у позитивній та негативній формі. При вивченні даної проблеми слід з'ясувати умови повноти моральної відповідальності людини. Це свобода здійснювати вчинки, навмисність дій, осудність, тобто усвідомлення того, що відбувається.

Результатом засвоєння теми повинно бути розуміння того, що вектор свободи вибору й морального самовизначення спрямовує діяльність людини у цілісний і складний, сповнений суперечливих інтересів світ буття, де кожна дія стає символом певної суб'єктивної позиції, демонстрації тієї або іншої системи моральних цінностей.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти термінологічний словник основних понять моральної свідомості та самосвідомості.
2. Охарактеризувати моральний конфлікт за ситуацією (самостійно обрати приклад із ЗМІ або з художньої літератури).

Питання для самоконтролю

1. Як класифікуються моральні відносини?
2. Дати визначення моральної свідомості.
3. Чим відрізняються раціонально-теоретичний і емоційно-почуттєвий рівні моральної свідомості?
4. Визначити складові моральної свідомості (моральні норми, принципи, моральний ідеал і оцінка).
5. Які моральні цінності постають орієнтирами для людської свідомості?
6. Які етичні категорії характеризують моральну самосвідомість?
7. Як класифікуються цінності?
8. Охарактеризувати структуру вчинку.
9. В чому проявляються особливості моральної свободи?
10. Дати визначення морального вибору.
11. Якими об'єктивними та суб'єктивними умовами характеризується моральний вибір?
12. В чому полягає особливість морального конфлікту?
13. Що означає моральна відповідальність?
14. Які умови передбачають повноту моральної відповідальності?

Основна література

1. Этика : учеб. пособие / ред. В. А. Лозовой. – Х. : Право, 2008. – С. 101–113.
2. Етика. Естетика : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 75–91.

Додаткова література

1. Бакштановский В. И. Социология морали: нормативно-ценностные системы / В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов // Социол. исслед. – 2003. – № 5. – С. 8–20.
2. Духовные и нравственные ценности детей и молодежи // Педагогика. – 2004. – № 3. – С. 103–108.
3. Ситаров В. А. Формирование духовно-творческого потенциала студенческой молодежи / Ситаров В. А. // Alma mater. – 2008. – № 11. – С. 35–37.
4. Этика: Энциклопедический словарь / под ред. Р. Г. Апресяна, А. А. Гусейнова. – М. : Гардарики, 2001. – 671 с.

Модуль 2. Соціологія моралі

Теми 5, 6. Соціологія моралі як галузь соціологічного знання. Етичні імперативи в природному та соціокультурному просторах. Сучасний стан емпіричних досліджень моральних явищ

1. Становлення соціології моралі як області наукового знання.
2. Сутність, структура та предмет аналізу соціології моралі.
3. Основні методологічні принципи соціологічного аналізу моральних процесів.
4. Особливості функціонування моралі у соціальних групах і спільнотах (сім'я, колектив, наукова спільнота, неформальні об'єднання та ін.).
5. Моральний аспект глобальних проблем сучасності.
6. Гуманістичний сенс принципу ненасилля.
7. Екологічна етика та її завдання.
8. Моральні основи взаємодії культур.

Теми рефератів та повідомлень

1. Соціологія моралі як емпірична основа етики.
2. Внесок Е. Дюркгейма у розвиток соціології моралі як науки.
3. Етичні проблеми соціалізації.
4. Особливості функціонування моралі на індивідуальному рівні.
5. Етичні проблеми соціалізації.
6. Соціальні аспекти взаємодії моралі з іншими видами соціальної регуляції поведінки людей.
7. Шляхи розвитку соціології моралі у західноєвропейській, американській та вітчизняній соціологічній думці.
8. Моральні цінності, уявлення, оцінки та економічні інтереси людей.

9. Політична доцільність та моральна справедливість.
10. Взаємообумовленість права і моралі в умовах правової держави.
11. Конкретно-соціологічне дослідження моральних явищ.
12. Турбота про здоров'я та виживання – моральний імператив сучасності.
13. Моральне ставлення до тварин як соціальна проблема.
14. Евтаназія: за й проти.
15. Моральні цінності сучасного підприємця.
16. Тероризм як соціальний феномен (моральний аспект).

Рекомендації для підготовки до заняття

Вивчення теми 5 слід розпочати з історії розвитку соціології моралі як науки, зокрема: основних ідей (Г. Зіммеля, Л. Леві-Броля, А. Росса, Дж. Дьюї тощо) щодо створення нової науки про мораль наприкінці ХІХ ст., включаючи концепцію реформування теоретичної етики Е. Дюркгейма, обґрунтування необхідності використання методів соціологічного дослідження моралі.

Сам термін «соціологія моралі» запропонований ще наприкінці ХІХ ст. Е. Дюркгеймом, тоді ж сформовано основну проблематику галузі: роль моралі в суспільстві, мораль віруючих і невіруючих, поняття щастя, моральні ідеали молоді, сімейна мораль тощо. Сучасна соціологія моралі значно трансформувала проблематику, з одного боку, спрямувавши її в русло формування практичних рекомендацій, а з другого – значно розширила поле соціологічного аналізу.

Логічним продовженням засвоєння даної теми є визначення соціології моралі як галузі соціологічного знання. Соціологія моралі виступає емпіричною основою етики і засобом поєднання етичної теорії з процесами удосконалення моральної практики. Вона акцентує увагу на вивченні взаємозв'язку моралі як із системою суспільних відносин у цілому, так і з окремими її компонентами. Тому об'єкт соціології моралі можна визначити як сукупність прямих та зворотніх зв'язків у системі «суспільство – мораль».

Якщо розглядати структуру предмета цієї наукової дисципліни, то вона включає: вплив певних соціальних умов на функціонування тієї чи іншої форми моралі; зворотній вплив моральної системи на суспільні відносини; особливості взаємодії моралі з іншими видами соціальної регуляції поведінки; моральні аспекти механізмів соціалізації людини; специфіку моральності окремих соціальних груп; особливості функціонування моралі в конкретних сферах життєдіяльності; різні види соціально-групових аномалій в моральному житті суспільства.

Предмет соціології моралі неможливо уточнити без співставлення його з предметом прикладної етики. Необхідно звернути увагу на те, що для соціології головним є дослідження системи соціальних зв'язків моралі, вивчення її як частини цілого, вона виступає емпіричною основою етики. Звідси витікає і прикладна функція соціології моралі: спроможність поєднувати етичні знання з процесом удосконалення моральної практики, підвищення дієвості морального виховання тощо.

Розглядаючи об'єкт та предмет аналізу в рамках соціології моралі, слід ураховувати, що цей аналіз може бути орієнтований на всі сфери життєдіяльності суспільства. Говорячи про об'єкт емпіричного дослідження моральних відносин, необхідно чітко визначити: які конкретні категорії моралі, норми та цінності беруться для аналізу; в яких саме сферах життєдіяльності.

Важливо знати, що будь-які зрізи моралі як об'єкти соціологічного дослідження замикаються на особистість. При вивченні процесу морального розвитку особистості найбільш важливі дані можуть бути отримані при досліджуванні зв'язків між моральними вимогами суспільства та особистості, її реальною поведінкою у відповідних ситуаціях. Таким чином, соціологічні дослідження моралі особистості повинні розглядати такі основні проблеми: ступінь відповідності моральних норм, принципів людини певним нормам і принципам суспільної моралі на даному етапі її розвитку; ступінь відповідності реальної поведінки особистості прийнятим у суспільстві нормам і принципам; ступінь відповідності моральних норм реальній поведінці особистості.

Необхідно пригадати, що мораль є найбільш розвинутою формою соціальної регуляції, надійним способом орієнтації людини у світі соціальних відносин і цінностей. При цьому слід звернути увагу на те, що найвагомішими регуляторами соціальної поведінки людей поряд із мораллю залишаються звичай і право, тому доцільно дати їх порівняльну характеристику.

Мораль передбачає ціннісне ставлення людини до природного світу, суспільства, спільнот, соціальних інститутів, інших людей і до самої себе. Моральні цінності (норми, принципи, ідеали, уявлення про добро, справедливість, відповідальність, почуття дружби тощо), що виникають та існують у суспільстві, сприймаються моральною свідомістю людини, кристалізуються в її ціннісні орієнтації, переконання, соціально-психологічні настанови й реалізуються у вчинках, лінії поведінки. Тому одним із питань теми, що потребує розгляду, є моральна соціалізація, яка передбачає, перш за все, олюднення індивідів через моральну практику. Вона характеризується моральною детермінацією людського розвитку, що стає чинником, засадою свободи морального вибору й відповідальності особистості, єдності моральних цілей і засобів.

Розглядання морального аспекту глобальних проблем сучасності за темою 6 (війни і миру, голоду, взаємодії культур, екологічних проблем) має на меті досягнути широкомасштабності наслідків дій людини у природі, необхідність подолання егоїзму та розбіжностей, об'єднання зусиль задля збереження цивілізації й життя взагалі, прийняття обміркованих, зрілих рішень людства, що вимагає не лише практичної участі, а й доброї волі всіх урядів і народів, вироблення етики самозбереження.

При підготовці до заняття слід акцентувати увагу на тому, що соціальне буття моралі характеризується її проникненням в усі сфери життєдіяльності людей. Моральні цінності постають своєрідним мірилом людських стосунків і вчинків у будь-якій соціально значущій діяльності. Мораль тісно пов'язана з економікою, політикою, правом, релігією, мистецтвом.

Взаємодія моралі та економіки осмислювалася в історії соціальної думки відповідно до реалій суспільно-економічного життя. Його принципи здебільшого базуються на приватній власності, проблемах виробництва, розподілу та споживання матеріальних благ тощо. Взагалі слід зауважити, що процес формування економічних відносин повинен поєднуватися зі зберіганням культурних і моральних цінностей, із задоволенням вимог моралі й культури.

Єдність інтересів влади і суспільної більшості спричиняє узгодженість політики й моралі та навпаки. Соціально-політична думка шукає шляхи до узгодження політичних і моральних форм соціального життя.

Звернення до морального аспекту екологічних проблем потребує розуміння того, що екологічна безпека – важлива умова здійснення права людини на життя й здоров'я. Тому інтенсивно розвивається спеціальна галузь теорії моралі – екологічна етика, вона попереджає про небезпеку руйнації природи й самої людини, виступає теоретичною базою для екологічного руху та виховання екологічного мислення.

При розгляді глобальних проблем у самому широкому розумінні слід усвідомити, що їх можна оцінювати як проблеми культури. Відмінності між культурами не знімають питання про необхідність співіснування й вироблення норм міжнародних відносин щодо загальносвітових проблем (насильства, тероризму, доступності зброї тощо). Конструктивним може бути лише діалог людей різної етнічної й культурної належності, релігійної й політичної орієнтації.

Сучасна соціологія моралі значно розширила поле соціологічного аналізу (формування і функціонування моральних систем, методи морального регулювання поведінки, моральні мотиви участі в різних видах соціальної діяльності тощо). Різні школи соціології моралі єдині у визнанні діалектики взаємовпливу соціально-економічних і моральних суперечностей. Численні дослідження фіксують зміну моральних цінностей людей, що дозволяє виявити основні тенденції цих змін: звуження сфери суспільно значущих позитивних орієнтирів і підвищення частки особистісних; превалювання цінностей споживання. Характерною особливістю моралі сучасного суспільства також є те, що в ньому інтенсивно йде процес розмивання в свідомості людей простих норм моральності (порядність, відповідальність тощо).

Для більш глибокого ознайомлення з результатами соціологічних досліджень моральних аспектів сучасних соціальних процесів слід звернутися до їх аналізу в наукових виданнях за списком літератури.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати специфіку морального життя будь-якої соціальної групи, навести приклади (письмово).
2. Підготуватися до участі в дискусії з етичних проблем соціалізації, для чого продумати план і тези свого виступу.
3. Підготувати розгорнутий план виступу за будь-яким аспектом.

4. Опрацювати і викласти основні положення статті (на вибір) з моральних проблем сучасності.

Питання для самоконтролю

1. Яке місце посідає мораль у системі регуляції поведінки і діяльності людей?
2. Як співвідносяться мораль і звичай, мораль і право як регулятори соціальної поведінки?
3. Визначити загальне та специфічне в етиці, прикладній етиці та соціології моралі.
5. Як реалізується соціалізація у моральній практиці?
6. Прокоментувати висловлювання Д. Писарева: «Треба, можливо, пройти цілий курс моральної гігієни, який скінчиться не тим, що людина наблизиться до ідеалу, а тим, що вона зробиться особистістю».
7. Як співвідносяться моральні цінності, уявлення, оцінки та економічні інтереси людей?
8. Що спільного та особливого в механізмах виховних впливів моралі та мистецтва на особистість?
9. В чому виявляються суперечності між політикою та нормами моралі?
10. Охарактеризувати глобальні проблеми сучасності.
11. В чому виявляється гуманізм сучасної цивілізації?

Основна література

1. Этика : учеб. пособие / ред. В. А. Лозовой. – Х. : Право, 2008. – С. 74–76; 132–146.
2. Этика. Эстетика : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2007. – 151 с.

Додаткова література

1. Безрукова О. А. Ответственность в социологическом дискурсе / Безрукова О. А. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 2. – С. 132–141.
2. Демкив О. Экономическая мораль украинского общества в общеевропейском и внутрирегиональном измерении / Демкив О. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 5–37.
3. Кирилина Т. Ю. Зарубежные ученые о социологии морали / Кирилина Т. Ю. // Социол. исслед. – 2009. – № 7. – С. 133–138.
4. Романенко О. Духовно-моральні виміри економічного життя сучасного суспільства / Романенко О. // Вісн. Нац. банку України. – 2009. – № 5. – С. 48–51.
5. Соколов В. М. Социология морали – реальная или гипотетическая? / В. М. Соколов // Социол. исслед. – 2004. – № 8. – С. 78–88.
6. Сорокин П. А. Социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали / Сорокин П. А. // Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С. 32–156.
7. Сосунова И. Экологическая мораль как социологическая категория / И. Сосунова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 130–138.

8. Сук О. Є. Морально-етичні проблеми виживання людини та масова культура / Сук О. Є. // Вісн. Міжн. Слов'янського ун-ту. Сер. Соціол. науки. – 2007. – Т. 10, № 2. – С. 25–28.

Тема 7. Моральна культура особистості та її формування

1. Сутність та зміст моральної культури особистості.
2. Показники та типологія моральної культури особистості.
3. Моральна культура спілкування: принципи та форми прояву.
4. Товариство, дружба і любов як моральні цінності та особливі види спілкування.
5. Етикет як естетика поведінки.

Теми рефератів та повідомлень

1. Культура етичного мислення, культура моральних почуттів та культура поведінки як складові моральної культури особистості.
2. Система морального виховання, її мета, зміст та завдання в сучасних умовах.
3. Роль морального самовдосконалення у становленні та розвитку моральної культури особистості.
4. Значення моральної культури спілкування у професійній діяльності соціолога.
5. Значення товариства і дружби у розвитку особистості.
6. Творчий потенціал кохання та його зворотній бік.

Рекомендації для підготовки до заняття

Моральна культура характеризується як рівнем засвоєння моральних і правових цінностей суспільства, так і причетністю суб'єкта до їх збереження. Щоб зрозуміти сутність і особливості моральної культури особистості, треба визначити вузлові проблеми, поняття і категорії.

Засвоєння культури індивідом означає не тільки знання про добро і зло, про загальноприйняті форми поведінки, про ідеал і норми, а й втілення знань у дію, реалізацію поглядів у вчинках. Тому моральну культуру особистості визначають як рівень засвоєння існуючих у суспільстві моральних цінностей, ступінь залучення їх до моральних аспектів діяльності, міру особистого морального розвитку. Рівень моральної культури особистості виявляється через систему функціонально пов'язаних показників: знання основних норм, правил, принципів, ідеалів; оцінка норм, правил, принципів, ідеалів як соціально справедливих, суспільно необхідних і гуманних; вчинки та їх відповідність проголошеним принципам; втілення поглядів у життя, реалізація через стосунки з людьми, природою; соціальна значущість мотивів поведінки; здатність особистості до морального розвитку, до самовдосконалення. Ці критерії моральної культури мають деякі особливості функціонування – зовнішні прояви моральної культури повинні збігатися із внутрішніми, ознаки культури повинні бути сталими і за буденних, і за екстремальних умов життя.

Моральна культура особистості складається з таких структурних елементів: культура моральної свідомості (етичного мислення і моральних почуттів), культура моральної діяльності, культура моральних відносин, моральна програма людини. Залежно від рівня розвитку цих елементів, їх співвідношення можна визначити типи моральної культури (низький, «мозаїчний», раціональний, емоційно-експресивний, високий).

Дуже важливо усвідомити, що процес становлення і розвитку соціального індивіда складний і суперечливий. Зміст його розкривається через поняття «формування особистості», яке включає соціальне середовище, виховання, самовиховання, діяльність і спілкування. Головна особливість морального виховання полягає у спрямованому перетворенні зовнішніх для людини нормативних вимог на систему особистих характеристик, які стверджують добро і справедливість. Метою морального виховання є розвиток у людини свідомого ставлення до суспільно необхідних норм поведінки, перетворення моральних принципів на особисті переконання, які складають ядро індивідуальної свідомості, що організує інші його елементи (знання уявлення, погляди, почуття). Формування в індивідів моральних здібностей поряд із моральними потребами становить найвищу мету морального виховання. У системі виховних заходів особливе місце посідають сила позитивного прикладу, моральна оцінка вчинків, громадська думка.

У досягненні мети виховання дедалі більшого значення набувають свідомі зусилля самої особистості. Самовиховання за формою – суб'єктивний процес, за метою і змістом – обумовлене потребами суспільного розвитку. Це вища духовно-практична здатність особистості до програмування та регулювання поведінки і діяльності. Самовиховання забезпечує різноманітність предметної і практично-духовної діяльності людини відповідно до конкретно-історичного ідеалу і способу життя і спрямоване на вироблення, удосконалення соціальних та фізичних якостей людини для забезпечення її ефективної життєдіяльності. Без самовиховання неможливий повний розвиток особистості, формування її самостійності, високої соціальної активності, відповідальності.

Наступне питання, на яке слід звернути увагу, це моральна культура спілкування. Перш за все необхідно розглянути саме поняття «спілкування», його зміст і типи, вияви моральної культури спілкування. Спілкування – це особлива форма людської взаємодії і міжособистісних відносин, комунікативна діяльність. Це одночасно обмін діями, вчинками, думками і почуттями з іншими людьми, а також звернення людини до самої себе, що й складає зміст спілкування. Призначення і сенс спілкування полягає в тому, щоб людина самовизначилася, самореалізувалася, самоствердилася, духовно збагатилася у процесі взаємодії з іншою людиною, яка являє собою вищу цінність у спілкуванні.

Визнання цінності кожної людини виявляється у конкретних вчинках, оцінках, поглядах, міркуваннях, а також у міміці, жестах, умінні виділити позитивні якості й ставити їх вище окремих недоліків. Умовно можна виділити

такі типи спілкування: етикетний, діловий, товариський, приятний, інтимний, спілкування із самим собою. Незалежно від типу спілкування може бути моральним або аморальним з огляду на суб'єктивні установки, інтереси, ціннісні орієнтації суб'єктів спілкування. У зв'язку з цим постає питання про протиріччя спілкування.

Протиріччя спілкування можна розділити на два типи: протиріччя конструктивного і деструктивного характеру. Для вирішення комунікативних протиріч від індивіда вимагаються конкретні зусилля: не просто зафіксувати виявлене протиріччя, а чітко сформулювати його як проблему, яка вимагає вирішення; знайти витoki, причини даного протиріччя, дослідити діалектику стосунків протилежностей; виявити шляхи подальшого розвитку даного протиріччя і можливості його вирішення.

Слід виділити основні моральні принципи спілкування: рівність, любов, співчуття, доброзичливість, альтруїзм, повага, толерантність, уміння вислухати, делікатність, тактовність, довіра. Моральна культура спілкування особи являє собою, з одного боку, знання та володіння культурними інструментами спілкування і моральними нормами поведінки, виробленими в ході суспільно-історичної практики і прийнятими в тій соціокультурній групі, до якої належить людина; з другого – це розвинені комунікативні здібності людини, вміння створювати гармонійне спілкування.

Невід'ємною частиною культури морального спілкування, в цілому моральної культури сучасної особистості є знання і дотримання етикету. У різні історичні часи етикет змінював свої риси, норми, значущість, але завжди зберігав універсальні, загально визнані форми ввічливості, такту, коректності. Етикет визначається як сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні вияви людських стосунків. Моральний зміст етикету зумовлений відповідністю і співвідношенням зовнішніх норм етикету й змісту моральної свідомості суспільства й особистості. До основних вимог етикету належать ввічливість, коректність, тактовність, делікатність, скромність, точність і обов'язковість. Етикет сучасного суспільства – це, головним чином, форма стосунків людей у повсякденному житті. Його виконання сприяє нормалізації людських стосунків.

Завдання для самостійної роботи

1. Викласти основні змістовні моменти наукової праці В. Лозового з проблем моральної культури особистості [2].
2. Опрацювати статтю «Моральна культура посадової особи» навчального посібника [1] і скласти моральний кодекс сучасного керівника.

Питання для самоконтролю

1. Розкрити сутність та зміст моральної культури особистості.
2. Через які показники (критерії) виявляється рівень моральної культури особистості?
3. Які основні структурні елементи моральної культури особистості?
4. На які типи поділяється моральна культура особистості?
5. В чому полягає мета морального виховання?
6. Яку роль посідає самовиховання у процесі розвитку особистості?
7. Дати визначення поняття «спілкування». Що є його метою?
8. Які основні типи спілкування?
9. Що являє собою моральна культура спілкування?
10. Чим зумовлений моральний зміст етикету?
11. Розкрити сутність основних вимог етикету.

Основна література

1. Этика : учеб. пособие / ред. В. А. Лозовой. – Х. : Право, 2008. – С. 188–195, 237–272, 290–315.
2. Лозовой В. А. Нравственная культура личности: содержание и пути формирования : учеб. пособ. / В. А. Лозовой. – Х., 2001. – 44 с.

Додаткова література

1. Бодалев А. А. О качествах личности великих и выдающихся людей как ориентире для воспитания молодежи / А. А. Бодалев // Мир образования – образование в мире. – 2004. – № 1. – С. 5–12.
2. Громов В. Е. К вопросу о духовном содержании нравственности / Громов В. Е. // Грані. – 2010. – № 5. – С. 48–51.
3. Коваль П. М. Формування особистості – головне завдання сьогодення / П. М. Коваль // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – Ч. 1, спец. вип. – К., 2003. – С. 69–71.
4. Концептуальные основы духовно-нравственного воспитания // Педагогика. – 2008. – № 9. – С. 13–37.
5. Лавриченко Н. Соціалізація і моральне становлення особистості як комплексна педагогічна проблема / Н. Лавриченко // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С. 11–16.
6. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ Ю. І. Палеха. – К. : Кондор, 2008. – 354 с.

Тема 8. Професійна мораль як соціальний феномен. Моральні проблеми професійної діяльності соціолога

1. Поняття професійної моралі і професійної етики. Види професійної етики.
2. Моральні проблеми в професійній діяльності соціолога.
3. Професійний кодекс соціолога.

Теми рефератів та повідомлень

1. Моральні функції трудової діяльності та трудова мораль
2. Соціальна відповідальність ученого.
3. Професійний кодекс соціолога, його мета і зміст.
4. Морально-професійні деформації у професійній групі соціологів.
5. Специфіка службового обов'язку та відповідальності у професійній діяльності соціолога.

Рекомендації для підготовки до заняття

Починаючи опрацювання теми, слід звернути увагу на те, що професійна діяльність утворює складну систему взаємозумовлених моральних стосунків (ставлення спеціаліста до об'єкта праці, стосунки з колегами, ставлення до суспільства), які вивчаються професійною етикою. Конкретизація загальних моральних принципів і норм таких стосунків відповідно до особливостей того чи іншого виду професійної діяльності являє собою професійну мораль. Вона виникає у зв'язку з суспільним розподілом праці, що поклав початок відокремленню соціально-професійних груп. Кожна епоха має свій комплекс вироблених морально-професійних норм, які є невід'ємною частиною загальнолюдської моралі та конкретно-історичної моральної системи.

Професійна етика, крім того, це прикладна соціально-філософська дисципліна, яка вивчає походження, сутність, специфіку, суспільні функції морально-професійних норм і стосунків, закономірності їх розвитку на різних історичних етапах. Слід підкреслити, що професійна етика розвивається на перетині теоретичного, нормативного й прикладного складників етики. Її зміст визначається специфічними завданнями конкретного виду професійної діяльності. Сенс і призначення професійної етики пов'язані з гуманізацією суспільної праці.

Морально-професійні кодекси виконують такі соціальні функції: пізнавальну (відображення об'єктивних процесів суспільно-професійного розподілу праці за конкретних історичних умов); регулятивну (забезпечення взаємозв'язку спеціалістів із суспільством, набір специфічних прийомів праці); ціннісно-орієнтаційну (надання уявлень про моральний ідеал професіонала, професійні обов'язок, честь, совість, справедливість тощо).

Існують окремі види людської діяльності, де висувуються надзвичайно високі моральні вимоги до людей, які професійно нею займаються. По-перше,

це професії обслуговуючої праці, в яких багато професійних приписів, вимог, що мають обов'язковий характер, але вони не є власне моральними; по-друге, професії, в яких укорінилися традиції, сформувалися елементи морально-психологічного характеру, де моральні засади становлять не лише умову успішного здійснення професійної діяльності, але є внутрішнім її компонентом. Усі види професійної етики спрямовані на планомірне використання трудового потенціалу для забезпечення соціального і морального прогресу.

Одним із важливих моментів у ході підготовки до заняття є засвоєння моральних вимог до професійної діяльності соціолога. Праця соціологів створила їм ореол «людей з високою відповідальністю». У трудовій діяльності соціолога береться до уваги не тільки рівень освіти, обсяг спеціальних знань, умінь, навичок, а й моральні якості, під якими розуміють стійкі вияви моральної свідомості в поведінці і вчинках. Серед проблем професійної етики соціолога важливе місце займають специфічні моральні засади, пов'язані з етикою соціологічного дослідження, принципами взаємостосунків із засобами масової інформації, замовниками, моральними основами спільної наукової діяльності в соціологічному товаристві (етика наукових дискусій, публікацій, проблеми співавторства). Для повного розгляду даного питання необхідно проаналізувати Етичний кодекс Соціологічної асоціації України, який виступає гуманістичним імперативом в організації та здійсненні професійних послуг соціологами.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначити основні вимоги до наукової публікації.
2. Проаналізувати Етичний кодекс Соціологічної асоціації України.

Питання для самоконтролю

1. Назвати складові системи моральних стосунків.
2. Дати визначення професійної етики і професійної моралі.
3. Охарактеризувати умови виникнення професійної етики.
4. В чому полягає призначення професійної етики?
5. Як характеризуються види професійної етики?
6. Які основні моральні вимоги до діяльності соціолога?
7. В чому виявляється етика соціологічного дослідження?
8. Які моральні норми, принципи складають етику співробітництва з колегами?
9. В чому полягає специфіка службового обов'язку та відповідальності у професійній діяльності соціолога?

Основна література

1. Етика. Естетика : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2007. – 151 с.
2. Этика : учеб. пособие / ред. В. А. Лозовой. – Х. : Право, 2008. – С. 147–163, 197–218.

Додаткова література

1. Бандурина И. Об ответственности современного ученого / Бандурина И. // Высшее образование в России. – 2008. – № 6. – С. 165–168.
2. Безрукова О. А. Ответственность в социологическом дискурсе / Безрукова О. А. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 2. – С. 132–141
3. Безрукова О. А. Своеобразие и модификация ответственности в современную эпоху / Безрукова О. А. // Грані. – 2010. – № 2. – С. 129–133.
4. Вебер М. Наука как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения. – М., 1990.
5. Загубский С. А. О профессиональной этике / Загубский С. А // Социол. исслед. – 2006. – № 8. – С. 121–127.
6. Кодекс профессиональной этики Социологической Ассоциации Украины (САУ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iisr.ru/codexesau.html>
7. Маркс Г. Т. О профессиональной деятельности социолога – 37 моральных императивов [Электронный ресурс] / Маркс Г. Т. – Режим доступа : <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-01/marx.pdf>
8. Панина Н. Профессиональная этика и социология (К принятию Кодекса профессиональной этики социолога САУ) / Панина Н. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3.
9. Солон А. С. Профессиональное самоопределение социолога / А. С. Солон // Социол. исслед. – 2001. – № 4.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Виконати індивідуальне завдання за однією із запропонованих тем, використовуючи емпіричну базу:

1. Моральні цінності сучасного суспільства: соціологічний аналіз.
2. Соціологічний аналіз глобальних проблем сучасності: моральний аспект.
3. Моральні основи ділових відносин.
4. Система моральної мотивації професійної поведінки.
5. Моральні цінності сучасного українського підприємця.
6. Соціологічний аналіз вивчення трудової мотивації.
7. Етика підприємця: історія та сучасний стан.
8. Моральне ставлення до тварин як соціальна проблема.
9. Соціологічний аналіз змін у статевій моралі та їх вплив на свідомість та поведінку особистості.
10. Моральні цінності сучасного суспільства: соціологічний аналіз.
11. Соціологічний аналіз проблеми насильства в сім'ї.
12. Соціологічний аналіз чинників, що впливають на моральну культуру особистості.
13. Дослідження ціннісних орієнтацій сучасної молоді.
14. Соціологічний аналіз чинників моральної соціалізації особистості.
15. Тероризм як соціальний феномен (моральний аспект).
16. Моральні наслідки насилля над дітьми: соціологічний аналіз
17. Соціологічний аналіз моральних проблем сучасної медицини.
18. Соціологічний аналіз чинників формування моральної культури особистості.
19. Особливості та напрямки сучасних етико-філософських ідей.
20. Соціологічний аналіз морального розвитку особистості.
21. Формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: проблеми та тенденції.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Мета індивідуального завдання полягає не тільки в кращому засвоєнні навчального матеріалу, а й у прирощуванні наукового знання, спробі вирішення певної наукової проблеми, формуванні навичок науково-дослідної роботи.

Із запропонованих тем бажано обрати ту, що найбільш повно відповідає Вашим пізнавальним інтересам. При виборі теми і визначенні її змісту консультуйтеся з викладачем, а також використовуйте рекомендовану літературу.

Вимоги до оформлення й виконання індивідуального завдання:

- робота має включати: титульний аркуш, на якому зазначається прізвище студента, курс, група, назва предмета, прізвище викладача, тема завдання; зміст, що включає вступ, декілька розділів і висновок, при цьому назви параграфів повинні відбивати ключові проблеми і логіку розкриття теми;
- обсяг роботи повинен складати до 12 сторінок тексту (шрифт 14);
- у тексті роботи з виділенням усіх структурних підрозділів мають бути самостійні висновки за обраною темою, а також коректні посилання на опрацьовані джерела;
- список використаної літератури та джерел має включати не менше п'ятьох найменувань за темою, у тому числі соціологічні словники і підручники із соціології.

Виконуючи завдання, Ви повинні показати розуміння особливостей соціологічного підходу при аналізі суспільних процесів; знання категорій, понять і законів соціології, методів застосування і освоєння соціологічного знання.

У вступі повинна міститися постановка проблеми відповідно до обраної теми й обґрунтування її актуальності і значущості.

Компонування матеріалу основної частини має бути логічно побудоване й обґрунтоване. Співвіднесіть ідеї класиків соціологічної думки з реальною соціальною практикою й сучасними дослідженнями за обраною проблемою, сконцентруйте увагу на основних проблемах розвитку сучасного суспільства і розкрийте роль соціології у їх дослідженні.

При написанні роботи намагайтеся описувати не тільки базові питання, запропоновані навчальними посібниками, але й самостійно обирати проблеми, що розглянуті у спеціальній соціологічній літературі (статтях, монографіях). Особливу увагу приділіть правильному оформленню посилань на використані джерела, відокремлюючи Ваш аналіз від матеріалу, що цитується.

При виконанні завдання необхідно показати розуміння і знання основних теоретичних концепцій у галузі розробки конкретних моральних проблем, опанувати змістовну сутність категорій, понять етики і соціології моралі, виявити знання базових (загальних і спеціальних) методів і методологічних підходів до вивчення моральних явищ.

Індивідуальне завдання оцінюється за 12-бальною шкалою.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Лозовой В. А. Нравственная культура личности: содержание и пути формирования : учеб. пособие / В. А. Лозовой. – Х., 2001.
2. Этика. Эстетика : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2007. – 151 с.
3. Этика : учеб. пособие / ред. В. А. Лозовой. – Х. : Право, 2008. – 246 с.

Додаткова

1. Акимова Л. Актуальные концептуальные модели в социологии морали [Электронный ресурс] / Акимова Л. – Режим доступа : <http://rl-online.ru/authors.html>.
2. Бакштановский В. И. Социология морали: нормативно-ценностные системы / В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов // Социол. исслед. – 2003. – № 5. – С. 8–20.
3. Бандурина И. Об ответственности современного ученого / Бандурина И. // Высшее образование в России. – 2008. – № 6. – С. 165–168.
4. Безрукова О. А. Ответственность в социологическом дискурсе / Безрукова О. А. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 2. – С. 132–141
5. Безрукова О. А. Своеобразие и модификация ответственности в современную эпоху / Безрукова О. А. // Грані. – 2010. – № 2. – С. 129–133.
6. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер. – М., 1990.
7. Громов В. Е. К вопросу о духовном содержании нравственности / Громов В. Е. // Грані. – 2010. – № 5. – С. 48–51.
8. Глейзер Г. Д. Мораль и этика в виртуальном мире / Г. Д. Глейзер // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 103–105.
9. Заглубский С. А. О профессиональной этике / Заглубский С. А. // Социол. исслед. – 2006. – № 8. – С. 121–127.
10. Кирилина Т. Ю. Зарубежные ученые о социологии морали / Кирилина Т. Ю. // Социол. исслед. – 2009. – № 7. – С. 133–138.
11. Кодекс профессиональной этики Социологической Ассоциации Украины (САУ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iisr.ru/codexesau.html>
12. Концептуальные основы духовно-нравственного воспитания // Педагогика. – 2008. – № 9. – С. 13–37.
13. Лавриченко Н. Соціалізація і моральне становлення особистості як комплексна педагогічна проблема / Н. Лавриченко // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С. 11–16.
14. Павлова Т. С. Исторично-філософські роздуми Гегеля про мораль / Павлова Т. С. // Грані. – 2009. – № 6. – С. 89–92.
15. Панина Н. Профессиональная этика и социология (К принятию Кодекса профессиональной этики социолога САУ) / Панина Н. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3.

16. Маркс Г. Т. О профессиональной деятельности социолога – 37 моральных императивов [Электронный ресурс] / Маркс Г. Т. – Режим доступа : <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-01/marx.pdf>
17. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ Ю. І. Палеха. – К. : Кондор, 2008. – 354 с.
18. Подольская Е. А. Этика: кредитно-модульный курс / Подольская Е. А.. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – 350 с.
19. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.03 р. № 1296-IV // Уряд. кур'єр. – 2003. – 26 груд. (№ 245). – С. 11–12; Голос України. – 2004. – 13 янв. (№ 5). – С. 14–15; Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.
20. Романенко О. Духовно-моральні виміри економічного життя сучасного суспільства / Романенко О. // Вісн. Нац. банку України. – 2009. – № 5. – С. 48–51.
21. Ручка А. О. Курс історії теоретичної соціології / А. О. Ручка, В. В. Танчер. – К., 1995. – С. 41–53, 73–87.
22. Соколов В. М. Социология морали: сущность, структура, предмет исследования / В. М. Соколов // Социол. исслед. – 1984. – № 3.
23. Сорокин П. А. Социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали / Сорокин П. А. // Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С. 32–156.
24. Этика: Энциклопедический словарь / под ред. Р. Г. Апресяна, А. А. Гусейнова. – М. : Гардарика, 2001. – 671 с.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Альтруїзм – моральний принцип, що визначається безкорисливим прагненням до діяльності на благо інших, готовністю заради іншої людини пожертвувати власними інтересами.

Гедонізм – етична позиція, що утверджує насолоду як вище благо й критерій людської поведінки та зводить до неї моральні вимоги.

Гуманізація – визнання людини вищою соціальною цінністю, повага до особистості, її гідності, її потреб та інтересів, урахування її цілей, прагнень, створення максимальних умов для повного розкриття її творчих здібностей, для її постійного самовдосконалення та самоствердження.

Добро та зло – нормативно-оціночні категорії моральної свідомості, які узагальнюють, з одного боку, належне й морально-позитивне, благо, а з іншого – морально-негативне у вчинках і мотивах людей, у явищах соціальної дійсності.

Достоїнство – самооцінка людини та уявлення про свою цінність як особистості, форма самоконтролю, на якій базується вимогливість індивіда до себе. Це не тільки один із способів усвідомлення людиною свого обов'язку і відповідальності перед суспільством, а й регулятор ставлення до нього з боку оточуючих та суспільства в цілому.

Дружба – різновид особистісних стосунків (за вибором) між людьми, що характеризуються взаємним визнанням, доброзичливістю, довірливістю, турботою.

Етика – філософська наука, об'єктом вивчення якої є мораль, моральність як форма суспільної свідомості, як одна з важливих сторін життєдіяльності людини, специфічне явище суспільного життя. Етика аналізує місце моралі в системі соціальних відносин, її природу й внутрішню структуру, вивчає походження та історичний розвиток моральності, теоретично обґрунтовує ту чи іншу її систему.

Етикет – сукупність правил поведінки, що регулюють зовнішні прояви стосунків між людьми (поводження з оточуючими, поведінка в громадських місцях, манери тощо). Етикет – складова частина культури людини та будь-якого колективу (придворний етикет, дипломатичний етикет тощо).

Етос (термін давньогрецької філософії) – сукупність стабільних рис індивідуального характеру. Це узагальнена характеристика культури даної соціальної спільноти, що виражається в системі домінуючих цінностей і норм поведінки.

Звичай – правило поведінки, що історично склалося. Форма соціальної регуляції, яка відтворюється у суспільстві чи соціальній групі та є звичною для її членів.

Мораль – форма суспільної свідомості, сукупність усвідомлених людиною принципів, норм, приписів, правил поведінки.

Моральність – втілення принципів моралі, правил і норм у реальній поведінці людини та її стосунках із іншими людьми.

Моральний вибір – це усвідомлене віддання переваги людиною тому чи іншому варіанту поведінки відповідно до особистих або суспільних моральних настанов. В одних випадках обґрунтування вибору та сам вибір не викликають жодних труднощів, в інших – пов'язані з гострими суперечностями між загальнолюдськими, груповими та індивідуальними цінностями.

Моральна відповідальність – здатність передбачити наслідки кожного свого вчинку і прагнення запобігти можливому негативному ходу подій. Ця відповідальність умовно може бути поділена на внутрішню (спроможність особистості усвідомлювати наслідки своїх вчинків).

Моральний ідеал – гіпотетичний образ (еталон) морально досконалої людини, явища, суспільства.

Моральний конфлікт передбачає ситуацію вибору між рівними для даної людини, але взаємовиключними моральними цінностями. Особливість морального конфлікту полягає в тому, що в ситуації, яка складається, вибір будь-якого вчинку як слідування тій чи іншій нормі моралі призводить до порушення іншої норми.

Моральна культура особистості – рівень засвоєння існуючих у суспільстві моральних цінностей, ступінь залучення їх до моральних аспектів діяльності, міра особистого морального розвитку.

Моральна культура спілкування особи являє собою, з одного боку, знання та володіння культурними інструментами спілкування і моральними нормами поведінки, що вироблені в ході суспільно-історичної практики і прийняті в тій соціокультурній групі, до якої належить людина; з другого – це розвинені комунікативні здібності людини, вміння створювати гармонійне спілкування.

Моральна норма – найпростіша форма суперечливої єдності суцього (реального) і належного (ідеального) у моралі, одиничний припис, який спонукає людину до здійснення вчинку або забороняє його («не вбий», «поважай батька і матір» тощо).

Моральна оцінка – встановлення відповідності або невідповідності між явищами суспільного, індивідуального життя і вимогами моралі, що виражається у схваленні чи засудженні поведінки особистості, дій соціальних суб'єктів (використовуються уявлення про добро і зло, справедливість, чесність тощо).

Моральна практика – це моральна діяльність особистості й моральні відносини. У моральній практиці реалізуються моральні почуття, уявлення, вона формує процес життєдіяльності суспільства й особистості. Моральна практика закріплюється у суспільних нормах, звичаях, традиціях. Вона складає ціннісний каркас суспільних відносин у кожній сфері життєдіяльності.

Моральний принцип виступає світоглядним конструктом, виражає моральні вимоги до людини, що спрямовують її діяльність у певній сфері життя, визначають головну лінію її поведінки, життєвої орієнтації (гуманізм, патріотизм і космополітизм, альтруїзм і егоїзм, колективізм і індивідуалізм тощо).

Моральна свідомість – своєрідний сплав почуттів, уявлень, переконань, норм, принципів, ідеалів, оціночних суджень.

Моральна свобода – діалектична єдність моральної необхідності та суб'єктивної добровільності поведінки, здатність людини тримати владу над своїми вчинками.

Мотив – внутрішнє спонукання особистості до певної поведінки, що спрямоване на задоволення тих чи інших потреб. Мотив породжується будь-якою потребою, що виступає кінцевою причиною людських дій.

Обов'язок – категорія етики, що виражає завдання окремого індивіда, групи осіб, народу в конкретних соціальних умовах і ситуаціях, що стає для них внутрішнім обов'язком.

Прикладна етика – галузь знання та практики, предметом якої є практичні моральні проблеми, що мають обмежений і відкритий характер. Приклади таких проблем – смертна кара, евтаназія, трансплантація органів тощо. Прикладна етика розглядається як сукупність багатьох конкретних прикладних етик – біоетики, екологічної етики, політичної етики, етики науки тощо.

Професійна етика – це прикладна соціально-філософська дисципліна, яка вивчає походження, сутність, специфіку, суспільні функції морально-професійних норм і стосунків, закономірності їх розвитку на різних історичних етапах.

Рівень моральної культури особистості виявляється через систему функціонально пов'язаних показників: знання основних норм, правил, принципів, ідеалів; оцінка норм, правил, принципів, ідеалів як соціально справедливих, суспільно необхідних і гуманних; вчинки та їх відповідність проголошеним принципам; втілення поглядів у життя, реалізація через стосунки з людьми, природою; соціальна значущість мотивів поведінки; здатність особистості до морального розвитку, до самовдосконалення.

Самосвідомість – усвідомлення й оцінка людиною самої себе як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, як особистості. У самосвідомості людина виокремлює себе з оточуючого світу, визначає своє місце в соціумі.

Сенс життя – поняття, що розкриває самоцінне значення людського життя. Сенсожиттєва проблематика пов'язана з пошуком «істини буття», яка одночасно виступає як «благо буття».

Совість – етична категорія, що виражає вищу форму здібності особи до морального самоконтролю, включає и самооцінку дій на основі розуміння людиною своєї відповідальності перед суспільством, одне із виявлень моральної самосвідомості особистості.

Соціальні норми – приписи того, як слід поводитися в суспільстві, це соціально схвалені або законодавчо закріплені правила, зразки, стандарти, які регулюють поведінку людей. Головним інструментом у системі норм моралі є суспільне засудження або суспільне схвалення.

Соціологія моралі – емпірична основа етики і засіб поєднання етичної теорії з процесами удосконалення моральної практики. Вона акцентує увагу на вивченні взаємозв'язку моралі як із системою суспільних відносин у цілому, так і з окремими її компонентами. Об'єкт соціології моралі можна визначити як сукупність прямих та зворотніх зв'язків у системі «суспільство – мораль».

Толерантність – стерпне ставлення до чужого способу життя, поведінки, традицій, цінностей, ідеалів, позицій, що забезпечує право й свободу людини мати свої судження і позиції у соціальному світі.

Цінності – значущість певних реалій дійсності з точки зору потреб людини і суспільства.

Ціннісні орієнтації – переваги особистості, що дозволяють їй ранжувати об'єкти за значущістю для неї. Вони можуть виступати як збуджуючі до досягнення певних цілей символи, внаслідок чого отримують функцію регуляторів соціальної поведінки.

Щастя – поняття, що конкретизує вище благо як завершений, самоцінний, самодостатній стан життя; загально визнана кінцева суб'єктивна мета діяльності людини. Основні значення поняття щастя: 1) прихильність долі, везіння; 2) стан інтенсивної радості; 3) володіння найвищими благами, загальний позитивний баланс життя; 4) почуття задоволеності життям.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ	5
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	7
ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ	7
ПИТАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	10
РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ	12
Модуль 1. Теорія і філософія моралі	12
Теми 1, 2. Етика як філософська наука про мораль. Історія етичної думки	12
Тема 3. Сутність, структура та функції моралі	16
Тема 4. Моральна свідомість. Моральний вибір і відповідальність особистості	19
Модуль 2. Соціологія моралі	23
Теми 5, 6. Соціологія моралі як галузь соціологічного знання. Етичні імперативи в природному та соціокультурному просторах. Сучасний стан емпіричних досліджень моральних явищ	23
Тема 7. Моральна культура особистості та її формування	28
Тема 8. Професійна мораль як соціальний феномен. Моральні проблеми професійної діяльності соціолога	32
ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ	35
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ	36
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	37
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ	39

Навчальне видання

ЕТИКА І СОЦІОЛОГІЯ МОРАЛІ

Методичні рекомендації для студентів,
які навчаються за напрямом підготовки
6.030101 – Соціологія

(заочно-дистанційна форма навчання)

Автор-упорядник ЗВЕРКО Тамара Василівна

В авторській редакції
Комп'ютерний набір *Т. В. Зверко*

Підписано до друку 18.06.2014. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Ум. друк. арк. 2,56. Обл.-вид. арк. 2,72.
Тираж 90 пр. Зам. № 268/14

План 2013/14 навч. р., поз. № 20 в переліку робіт кафедри

Видавництво
Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.